

Тема 4. Політична еліта і політичне лідерство.

Доцент кафедри
філософських та
соціальних наук
КНТЕУ,
кандидат
філософських
наук, доцент

ГУДКОВ

Сергій

Олександрович

План лекції

1. Формування і розвиток елітарних уявлень.
2. Природа і сутність політичного лідерства.

Література:

1. Політологія. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. За ред. проф. Кулагіна Ю.І. та проф. Полуріза В.І. – К.: „Альтерпрес”, 2002. – 612 с.
2. Політологія. Посібник для студентів вузів. За ред. Бабкіна В.Д., Бабкіної О.В., Горбатенко В.П. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2006. – 568 с.
3. Політологія. Хрестоматія. Автори – упорядники: проф. Кремень В. Г., проф. Кулагін Ю.І., доц. Латигіна Н.А., проф. Полуріз В.І. та ін. – К.: „Альтерпрес”, 2004. – 827 с.
4. Політологічний енциклопедичний словник. За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – К., Генеза, 2004. – 398 с.
5. Політологія. Навчально-методичний комплекс. Автори: Кирилюк Ф.М., Конверський А.Е., Цвих В.Ф., Обушний М.І., Хилько М.І. та ін. – К.: Центр навч. літератури, 2004. – 697 с.
6. Кулагін Ю.І., Полурез В.І., Політологія. Практикум. – К.: КНТЕУ, 2010. – 232 с.

1. Формування і розвиток елітарних уявлень.

- Термін «еліта» виник у XVII ст. для позначення найвищої якості якихось предметів або товарів, чогось найкращого, найдосконалішого. Згодом його почали застосовувати для позначення добірних соціальних груп (найпідготовленіші військові частини, вищі щаблі аристократії тощо).
- В соціальних науках цей термін вперше зустрічаємо наприкінці XIX – на початку XX ст. в працях італійських соціологів – Вільфредо Парето та Гаєтано Моска.

Елітарні уявлення античності

- **Конфуцій** проголошував різні норми поведінки людей: одні – для «благородних», покликаних панувати, інші – для «низьких», покликаних до покірливості.
- **Платон** виступав проти допущення народу («натовпу») до участі в державному управлінні, як далекого від мудрості, що керується не знаннями, а «думками» далекими від істини.
- Форми державного устрою за **Арістотелем** пов'язані з основними принципами (аристократії - добродесність, олігархії – багатство, демократії – свобода). **Політія** має об'єднувати ці принципи і вважається правлінням найкращих, поєднуючи інтереси заможних та неімущих.

Елітарні уявлення Середньовіччя та Відродження

- У середні віки вчення церкви про небесну та земну ієрархію виправдовувало станово-кріпосницькі порядки. **Покірлива слухняність мас феодальним правителям затверджувалася церквою як вища добродієність.**
- **Н. Макіавеллі** стверджував :«Не існує нічого більш жахливого, ніж бурхливі, позбавлені вождя маси, і разом з тим — немає нічого більш безпорадного». **Піддані повинні боятися правителів, коритися їм, сплачувати податки, постачати рекрутів.**

Елітарні уявлення Нового часу

- Французькі **просвітники** та матеріалісти XVIII ст. не вірили у здатність народних мас самотійно керувати суспільним життям. Вони дійшли висновку, що творці історії – «мудрі законодавці», «освічені правителі», а маси повинні йти за освіченими лідерами із вищих верств.
- В працях **Ніцше** стверджується, що основою елітаризму є сильна влада. Аристократія «повинна твердо вірити, що існує не для суспільства, але що воно – не більше як фундамент та підмостки на яких високо стоять **обрані істоти**, що прагнуть ... до вищого буття».

Теорія еліти В. Парето

- Попередні елітарні уявлення наукового статусу ще не мали.
- **В. Парето** виходив з того, що світом править меншість найбільш здібних і продуктивних людей – **еліта**. «Подобається це деяким теоретикам, чи ні, – писав він, – але людське суспільство неоднорідне і індивіди відрізняються фізично, морально та інтелектуально». **Сукупність індивідів, які відрізняються результативністю, діють з високими показниками в певній сфері діяльності, і складає еліту.**
- Парето сформулював **теорію кругообігу еліт**. Відбувається послідовна заміна двох типів еліт: «левів», для яких властива агресивність, авторитарність, консерватизм, схильність до застосування насильства, і «лисиць» – майстрів політичного маневрування, комбінацій, спекуляцій, обману. Збереження рівноваги суспільної системи вимагає постійного процесу заміни однієї еліти іншою.

Елітарна теорія Г. Моски

- **Г. Моска** вважав, що поділ суспільства на панівну меншість і політично залежну більшість є **універсальною умовою існування людської цивілізації**.
- В усіх суспільствах існує два класи людей – клас, який править, і клас, яким правлять. Перший клас завжди є нечисленний, виконує в суспільстві політичні функції, монополізує владу і насолоджується її перевагами. У той час, як другий більш численний клас забезпечує функціонування усього суспільного організму.
- Політичну еліту Моска називає політичним класом. Цей клас має дві тенденції розвитку: аристократичну і демократичну. *Аристократична* виявляється у прагненні політичного класу бути правлячим через спадковість. Переважання аристократичної тенденції призводить до виродження класу та суспільного застою.
- *Демократична* тенденція полягає в оновленні політичного класу за рахунок найбільш здібних до управління й активних елементів нижчих верств. Таке оновлення захищає еліту від деградації, робить її здатною до ефективного керівництва суспільством. Найбільш бажаним для суспільства станом є рівновага між аристократичною та демократичною тенденціями.

Теорія еліт Р. Міхельса

- Німецький вчений **Роберт Міхельс** проаналізував соціальні механізми, які породжують елітарність суспільства. Він доходить висновку, що сама організація суспільства вимагає елітарності і неминуче відтворює її завдяки закономірності розвитку організаційних структур. Він сформулював гіпотетичний закон – **«залізний закон олігархічних тенденцій»**.
-
- Сутність цього закону полягає в тому, що в процесі суспільного розвитку виникають великі організації, які спричиняють олігархізацію управління і формування політичної еліти. Ця еліта неминуче виходить з-під контролю рядових членів і підпорядковує політику своїм власним інтересам. Маса змушені підкоритися еліті через неможливість прямого контролю над великою організацією. Внаслідок цього демократія неминуче трансформується в олігархію.

Ціннісні теорії еліт

- Д. Беллом, М. Янгом та іншими було створено теорію еліти «заслуг» або «меритократії». «Меритократія» – це еліта знань, компетентності, яка об'єднує найталановитіших представників суспільства. Д. Белл вважає, що на зміну елітам «крові» і «багатства», характерним для доіндустріального та індустріального суспільств, має прийти «еліта знань», яка відповідає характерові сучасного **постіндустріального** суспільства.
-
- Суспільство справедливості цінує і заохочує тих, чий внесок у соціальний прогрес є найбільшим. Саме люди, які законно користуються авторитетом, повагою, мають престиж, по справедливості повинні правити суспільством.

Теорії плюралізму еліт

- Французький вчений **Р.Прон** виділяє такі різновиди еліт: політичну, військову, бізнесову, еліту ватажків мас та адміністративну еліту. Між цими елітами існує постійна конкуренція і політика полягає у тому, щоб досягти **консенсусу** між ними. Маси через вибори здійснюють тиск на еліти.
- **Основні положення теорій плюралізму еліт:**
- визнається існування множини еліт у різних сферах життєдіяльності;
- множинність еліт визначається суспільним поділом праці та багатоманітністю соціальної структури суспільства;
- еліти формуються з найбільш компетентних представників суспільства, що цікавляться питаннями політики та державної влади;
- еліта перебуває під контролем мас;
- кожна базисна група формує свою еліту, що відображає її інтереси та впливає на її розвиток;
- існує конкуренція еліт;
- немає стійких позицій панівного класу;
- розбіжності між елітою та масою відносні, базуються на неоднаковій зацікавленості в прийнятті рішень.

Концепції «демократичного елітаризму»

- Американські політологи **Дж. Шумпетер, Г. Лассуелл** та інші переглянули постулати родоначальників елітизму. Замість формули демократія – «**правління народу**» Дж. Шумпетер вводить формулу **«правління від імені народу»**.
- Він стверджує, що «демократія – це уряд, який схвалюється народом». Саме демократичне правління дістає, таким чином, елітарне тлумачення й елітарну структуру. Демократичне правління допускає конкуренцію серед еліт за владу.
- Вчений розуміє демократію як політичну систему, в якій маси, вибираючи між конкуруючими елітами, певною мірою впливають на політику. Еліта сучасного західного суспільства є **відкритою** (на відміну від олігархічних суспільств), її члени володіють знаннями, умінням, відповідальністю і приходять до влади на основі справедливої конкуренції.

Ліволіберальні теорії еліт

- Американський політолог **Чарлз Райт Міллс** наголошує, що елітоутворюючий фактор – належність до командних позицій у найважливіших сферах суспільства. Головними інститутами суспільства є політичні, економічні, військові, між якими виникають відносини солідарності, взаємної підтримки та обміну. Ті, хто очолює ці інститути складають еліту.
- Він вважає, що ядро американської правлячої еліти складають керівники корпорацій, політики, вищі державні службовці та вищі офіцерські чини.
- Характерним для цих концепцій є **заперечення прямого зв'язку економічної еліти з елітою правлячою**

Співвідношення понять “національна еліта” і “політична еліта”

- Поняття національної еліти ширше від поняття еліти політичної. **Національна еліта** – це еліта і духовно-інтелектуальна, і господарська, і політична. Важливою частиною розвиненої національної еліти є політична еліта, яка відображає владно-політичну диференціацію суспільства.
- **Політична еліта** - нечисленна, достатньо самостійна, вища, відносно привілейована група, що більшою або меншою мірою володіє видатними психологічними, соціальними і політичними якостями та безпосередньо бере участь у розробленні і здійсненні рішень, пов'язаних з використанням державної влади чи впливом на неї..

Еліта влади та еліта впливу

- Ті керівні і управлінські працівники, які здійснюють владу за допомогою державних (включно з засобами примусу) інститутів, належать до **еліти влади**, а ті, що забезпечують вироблення і проведення певних політичних курсів фінансово, інтелектуально та за допомогою налагодження зв'язків з масами, формування громадської думки, входять до **еліти впливу**.
- У стабільних системах еліта впливу надає істотну підтримку правлячій еліті (еліті влади). У революційні та перехідні епохи правляча еліта може бути відокремлена від еліти впливу, значна частина якої виступає за глибокі суспільно-політичні зміни і, отже, входить до контреліти.

2. Природа і сутність політичного лідерства

- В основі **політичного лідерства** лежить об'єктивна потреба суспільства у самоврядуванні, упорядкуванні поведінки окремих її елементів для забезпечення життєдіяльності та функціональної дієвості системи.
- Термін «лідер» (англ. «leader»), означає «головний», «керівник».
- **Політичне лідерство** – це процес взаємодії між людьми, під час якого наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство (чи певну його частину), яке добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав.

Соціально-психологічна теорія рис

- **Є. Богардус, К. Сміт, Р. Крюгер** вважають, що **лідерство** можна розглядати у вигляді сукупності видатних **рис характеру**, що забезпечують лідерам можливість **утримувати владу у своїх руках**.
- До лідерських рис відносять: **інтелект, силу волі, цілеспрямованість, організаторські здібності, компетентність, готовність узяти на себе відповідальність, енергійність**.
- У розвинених державах важливу роль відіграють і **зовнішня привабливість, комунікабельність та висока моральність, фото- і телегенічність, почуття гумору, такт, уміння привертати до себе увагу тощо**.

Ситуаційна теорія політичного лідерства

- **Е. Фромм, Е. Рісмен, Ф. Фідлер** при поясненні природи політичного лідерства надає пріоритет *соціальним обставинам*.
- Одна людина виявляє себе як лідер на мітингу, друга – в організаційній щоденній роботі, третя стає ідеологом і т.п. У найбільш **сприятливих ситуаціях** кращих результатів досягне той лідер, який орієнтувався на **людей**, у зовсім **несприятливих** - на **завдання**.

Психологічні концепції політичного лідерства

- **З. Фрейд** вважав, що частині людей притаманна внутрішня психологічна енергія, несвідомий потяг до панування над іншими. Натомість, друга категорія індивідів відчуває внутрішню потребу в підпорядкуванні.
- Французький психолог **Г. Лебон** вважає, що маса, натовп завжди шукають лідера, який би взяв на себе відповідальність за їх долю та якому вони змогли б підкорятися.

Атрибуційна теорія лідерства

- Лідером є не та людина, яка володіє певними рисами, а та, яку **вважають** лідером люди.
- Відтак, політичними лідерами є ті, хто вчиняє певні дії у відповідних ситуаціях (наприклад, в економічних кризах, під час війни та ін.) і ці **дії оцінюються оточенням як лідерські.**
- **Сутність політичного лідерства не в особистих, а в зовнішніх факторах.**

Поведінкові (менеджерські) теорії політичного лідерства

- **Р. Лайкерт, Д. Мак-Грегор** - результативність управління визначається тим, як керівник поводить себе зі своїми підлеглими.
- **Авторитарні** лідери схильні до одноосібного управління за допомогою застосування або погрози застосування сили та санкцій.
- **Демократичні** лідери максимально враховують інтереси та думки всіх членів групи або організації, залучаючи їх до процесу прийняття політичних рішень.
- Лідери **ринкового типу** діють як «торговці» певними благами з метою отримання доходу як різниці між ресурсами, що мобілізуються й реально витрачаються на досягнення певної мети.

Марксистська теорія лідерства

- Політичні лідери з'являються тоді, коли **виникає об'єктивна потреба** суспільства в цілому.
- Лише той лідер творитиме історію, хто зрозуміє **об'єктивну спрямованість суспільних процесів** та закони їх розвитку.

Функції політичного лідера

- **визначення цілей**, завдань розвитку суспільства та шляхів їх реалізації;
- **схвалення** та здійснення політичних рішень;
- **мобілізація** мас на досягнення політичних цілей;
- **вираження соціальних інтересів**;
- **інтеграція суспільства**, об'єднання населення навколо певних цілей, цінностей, ідей;
- **підтримка порядку** в суспільстві;
- **ініціювання оновлення**, генерування соціальної енергії;
- **легітимація влади** (забезпечення підтримки влади на основі використання особистого авторитету);
- **комунікація** між владою та суспільством, відвернення відчуження громадян від влади;
- **соціальний арбітраж**, захист мас від беззаконня.

Типологія політичного лідерства (М. Вебер)

- **Традиційне** політичне лідерство ґрунтується на вірі як правлячої еліти, так і підлеглих у те, що влада є законною, оскільки спирається на авторитет традицій та звичаїв її успадкування.
- **Харизматичне** політичне лідерство базується на підтримці легітимності політичного устрою завдяки особистості політичного лідера. Слово «харизма» означає винятковий Божий дар. Харизматичне лідерство передбачає ірраціональну віру в надзвичайні якості правителя, які надають йому можливість підкоряти собі людей.
- **Раціонально-легальне** (бюрократичне) політичне лідерство побудоване на вірі в законність раціонально встановлених правил і процедур обирання лідера та в його ділову компетентність.

Завдання для самостійної роботи

Підготуватися до семінару за темою:

“Політична еліта і політичне лідерство як функціональні суб’єкти політики”.

План семінару:

1. Основні теорії еліт.
2. Сутність, структура, класифікація та функції політичних еліт.
3. Типологія та функції політичного лідерства.
4. Політична еліта і політичне лідерство сучасної України, особливості їх формування.

- Використовуючи політологічні словники та енциклопедії, звернути увагу на ключові поняття теми: еліта, політична еліта, правляча еліта, контреліта, політичний лідер, формальний лідер, неформальний лідер, харизма, авторитет. Опрацювати і законспектувати роботу **Макса Вебера** «Політика як покликання і професія», виокремлюючи при цьому основні якості професійного політика та типологію політичного лідерства. Написати коротке есе (на 2-3 стор.) на тему «Портрет ідеального політичного лідера» або «Якою повинна бути політична еліта України?» (за вибором)

Дякую за увагу!
Бажаю якісно підготуватися до
семінару.

